

SJØSAMISK BOSETNING I FRAKKFJORD

Forord

Takk til Frakkfjord bygdelag for oppdraget med å kartlegge samisk bosetning. Jon Arne Wilhelmsen fra bygdelaget har kommet med verdifulle innspill. Takk til Siri-Janne Koht som har sammenstilt informasjon fra folketellinger fra Frakkfjord.

Billefjord, 11. januar 2019

Steinar Nilsen
Sjøsamisk kompetansesenter

Sjøsamisk bosetning i Frakkfjord

Innledning

Rapporten ble bestilt av Frakkfjord Bygdelag i desember 2018. De er kjent med at stedet har et sjøsamisk innslag, men ønsker å få det nærmere utredet. Spørsmålet har aktualitet i forbindelse med spørsmål om arealbruk. Et omstridt spørsmål er om det skal være fiskeoppdrett i fjorden.

Rapporten belyser den samiske befolkningens historie i Frakkfjord og dels Loppa generelt. Den baserer seg mest på folketellinger og en litteraturgjennomgang for å kartlegge historien. Når det gjelder spørsmålet om hvordan det samiske har betydning i dag, drøfter vi faktorer som har med identitet, kultur, tradisjonell kunnskap og levemåte å gjøre.

I rapporten brukes navnet Loppa vanligvis, og hvis ikke annet er spesifisert, i betydningen det administrative området som kalles Loppa. I de tilfeller navnet viser til øya Loppa, vil det spesifiseres at det er snakk om øya, for eksempel ved å skrive Loppa øy.

Bosetningshistorie

Det fins en del gamle arkeologiske spor ved kysten av Finnmark som er tolket å ha med samisk bosetning å gjøre, og særlig er de små, runde gammetuftene fra rundt Kristi fødsel påfallende, ofte nær hellegroper på ytterkysten der tran ble produsert (Hansen og Olsen 2004: 69-77). Lyngen var territoriell grense mellom norsk og samisk, anslagsvis fra eldre jernalder til tidlig middelalder. Sør for grensen var det norrøn bosetning og hegemoni (ibid. 75-79). En kilde forteller at både samer og nordmenn allerede mot slutten av 1100-tallet drev sesongfiske utenfor Vest-Finnmark (ibid. 166). Den norske koloniseringen på ytterkysten av Finnmark begynte å skyte fart fra siste del av 1200-tallet (Hansen og Olsen: 165). Det hadde sammenheng med utviklingen i handelsfiskeriet, men utover 1600-tallet stoppet koloniseringen opp og folketallet gikk ned.

Første manntall over skattepliktige nordmenn er fra 1520. Da var det bosetting på Loppa øy, Silda og Andsnes ved ytterkysten, men det antas at det har bodd samer i området før nordmenn koloniserte Loppa (Gamst og Samuelsberg 1983: 40). Det kan nevnes at på øyene Loppa og Silda fantes gamle samiske hellige steder, som enda var kjent på begynnelsen av 1700-tallet da de ble registrert av Isak Olsen (ca. 1715). En slik åndelig tilknytning må vektlegges når man snakker om en folkegruppes landområder.

Samene ved kysten har vært skattlagt fra gammelt av. De eldst bevarte skattelister over sjøsamer er de svenske fra midten av 1500-tallet. Vi finner samiske skattemenn i Bergsfjord og Øksfjord 1555, mens samiske skattemenn i Frakkfjord (*Frack fjerdenn*) er nevnt spesifikt første gang i 1558 (Gamst og Samuelsberg 1983: 49). Samene er registrert i fjordene, men det er ellers kjent at samene hadde sesongmessige boplasser over større områder. I lensregnskapene for Finnmark 1593 fins en oversikt over bebodde steder. Ytterst i Loppa som i Andsnes 8 nordmenn, Loppa (øy) 13, Yttervær 4, Indre Silden 5, Ytre Silden 3. Inne i fjorden både samisk og norsk: i Frakkfjord 2 nordmenn, i Bergsfjord 7 nordmenn, Nuvsvåg 5 nordmenn og 5 samer, Øksfjord 5 nordmenn og 2 samer (ibid. 50).

Norsk bosetning hadde ekspandert inn i fjordene på slutten av 1500-tallet. I skattelister ser man at Bergsfjord-samene trakk seg østover til Nuvsfjord før 1595. Det ble opplyst at «bagger» (nordmenn) overtok i stedet for de bortdrevne samene i Bergsfjord (Rygh 1924: 94). Og fra 1600 forsvinner Loppafjordene helt fra samiske skattemanntall. Nøyaktig hva som skjedde med den samiske befolkningen er ikke kartlagt. Gamst og Samuelsberg (1983: 49,50, 172) mener samene flyttet fra fjordene for å vende tilbake 40 senere, rundt 1642. At samene skal ha vært helt fraværende i 40 år kan man vel neppe fastslå sikkert ut fra kilden, men ut fra opplysninger i skattemanntallene fra 1642 av vet man i hvert fall konkret at her var samisk bosetning dette året og i noen etterfølgende år, fordi noen personer har fått tilføyde «finn» eller «nordmandsfinn» etter sine navn. At samene skal ha vært helt fraværende i 40 år vil være en dristig tolking. Selv om samene ikke var registrert i Loppafjordene, kan de jo likevel tenkes å ha deltatt i fiske og fangst ved kysten i Loppa om sommeren.

Gamst og Samuelsberg (1983: 57) mener så at alle samene igjen forsvinner fra skattemanntallene fra 1702 og fram til 1742. Til det må bemerkes at det at samer ikke konkret er nevnt, ikke kan tolkes som at samene skal ha vært fraværende i denne nye 40 års perioden. Midt i denne perioden har vi også en opplysning fra Thomas von Westen rundt 1717 der han nevner en samisk befolkning i Loppa: "*hertil 6 Finne familier, ligge ved Bersfjorden (...), Frackfjorden (..) og Øxfjorden (...). Hertil er ingen Fieldfinner*" (von Westen 1717). Rundt 1715 fins opplysninger fra samer om hellige steder på ytterøyene, og det at folk enda kjente disse med sine samiske navn tyder på en kontinuitet i samisk kultur i Loppa-området, til tross for at norsk bosetning rundt 1600 var blitt dominerende. Hellige steder rundt 1715 var: *Zieuia* (den ytterste ende på Silda), *Lappe Passe* eller *Kiedschz*, (på Loppa øy), *Kalbe Passe*, i Bergsfjord: *Ærra bafft, bæse suolo, Napper Niarg alda, mittel giergie* (Isak Olsen ca. 1715).

Det skjedde en stor økning i den samiske befolkningen fram mot 1780, da samene begynte å utgjøre et flertall i Loppa (Gamst og Samuelsberg 1983: 60). Hvor stor rolle innflytning av samer spiller, er ikke kartlagt. En kven er nevnt i 1715, og på 1800-tallet har noen kvener bosatt seg i Loppa (ibid. 64). Samisk bosetning dominerte flere steder. Folketelling 1801 viser at i Frakkfjord var 10 familier, og 5 av disse er samiske. I 1861 viser Friis etnografiske kart at i Frakkfjord dominerte samisk bosetning på østsiden.

Folketellingene i 1865, 1875 og 1900 viser samme tendens, nemlig at samisktalende dominerte på østre bredd av Frakkfjord. I 1865 var det f.eks. 21 samer i Langstrand, 5 samer i “Hettekeglen” og 7 i “Frakkfjordbugten”. I 1900 var det 7 samiske familier på østsiden av Frakkfjord.

Myndighetene iverksatte en aktiv fornorskningsspolitikk fra omkring 1850, og utover 1900-tallet ble befolkningen i Loppa etterhvert språklig fornorsket (Fors og Enoksen 1991, Samuelsberg og Gamst 2007). I Frakkfjord skjedde det utover 1900-tallet en del inngifte av folk fra gamle norsktalende slekter inn i de samiske, og det bidro også til at samisk språk ble svekket. Folk hadde i perioden god kontakt med reindriftssamene i området. Næringsmessig holdt tradisjonelle kombinasjonsnæringer lenge stand, både sjøfiske, husdyrhold, og småviltjakt hadde stor betydning for folk. På vestsida var det havn, handel, post og skole. Det var også kaianlegg og butikk på østsida etter krigen. Etterhvert fikk imidlertid Frakkfjord, som mange andre steder i Loppa, en stor fraflytting.

Ut fra folketelling 1900 ser man at samisk språk fortsatt sto sterkt på østsiden av Frakkfjord. Språkbytte til norsk skjedde her i hovedsak i første del av 1900-tallet. Et ektepar fra Frakkfjord som ble intervjuet i et prosjekt ved Sjøsamisk kompetansesenter om minner fra tvangsevakueringen i 1944, er kanskje tidstypiske. Hun opplyste at hennes far var samisktalende, og han at hans mor var det. En stund etter krigen flyttet familien, som mange andre, fra Frakkfjord. En av årsakene var tungvinte skoleforhold for barna (internatskole i Øksfjord). Informanter i en bok om samisk draktskikk har opplyst at samedrakt var vanlig i ytre strøk av Loppa rundt 1900 (Fors og Enoksen 1991).

Fornorskingspolitikk og andre faktorer som har påvirket identitet

Fornorskingspolitikken som ble utformet av norske myndigheter fra omkring 1850 hadde som mål at samer og kvener skulle bli en del av den norske majoritetsbefolkningen, både språklig og kulturelt (Eriksen og Niemi 1981, Minde 2005). Ifølge en beskrivelse av «samene og skolen i Loppa» sto det dårlig til med kunnskaper i det norske språk blant samene i Loppa i midten av 1800-tallet (Samuelsberg og Gamst 2007), og Loppa var et av de såkalte overgangsdistriktene som i utgangspunktet ble definert som mål for fornorskingspolitikken. Bygging av statsinternat i Øksfjordbotn på begynnelsen av 1900-tallet viser at myndighetene har vurdert behovet for fornorskningstiltak i dette området som stort.

Fornorskingspolitikken som en bevisst strategi opphørte etter annen verdenskrig, men noen språktiltak ble videreført i hvert fall til 1960-tallet. Denne politikken fikk store konsekvenser for samisk og kvensk språk, kultur og identitet. I tillegg fikk svekkelsen av tradisjonelle næringer i sjøsamiske områder (blant annet fjordfiske) negative konsekvenser for både bosetningsgrunnlaget og det samiske språkets utbredelse og opplevd nytteverdi. Og nedlatende holdninger bidro til at mange samer valgte å skjule egen språklig og kulturell bakgrunn (Eidheim 1969). Dessuten bidro annen verdenskrig og tvangsevakueringen til språkskifte i sjøsamiske bygder – fra samisk til norsk som hovedspråk. Brenning og andre ødeleggelser under krigen hadde dessuten fjernet alle fysiske spor etter samisk kultur (Bjørklund 1999).

Også offentlige oppfatninger om hvem som er samer har hatt stor påvirkning på identitet, blant annet i sjøsamiske områder. Særlig i løpet av etterkrigstida har det vokst fram en oppfatning om at samer er ensbetydende med reindriftsutøvere fra Indre Finnmark, noe ikke minst skolebøker har bidratt til. Det har også medvirket til at mange samer i kyst- og fjordstrøk føler seg fremmed overfor samisk språk og kultur (Andersen 2003). I løpet av de siste tiårene har det imidlertid funnet sted en tydelig revitalisering av samisk kultur og

identitet, noe som blant annet kommer til uttrykk ved at begrepet sjøsamer er blitt et dagligdags begrep som mange identifiserer seg med.

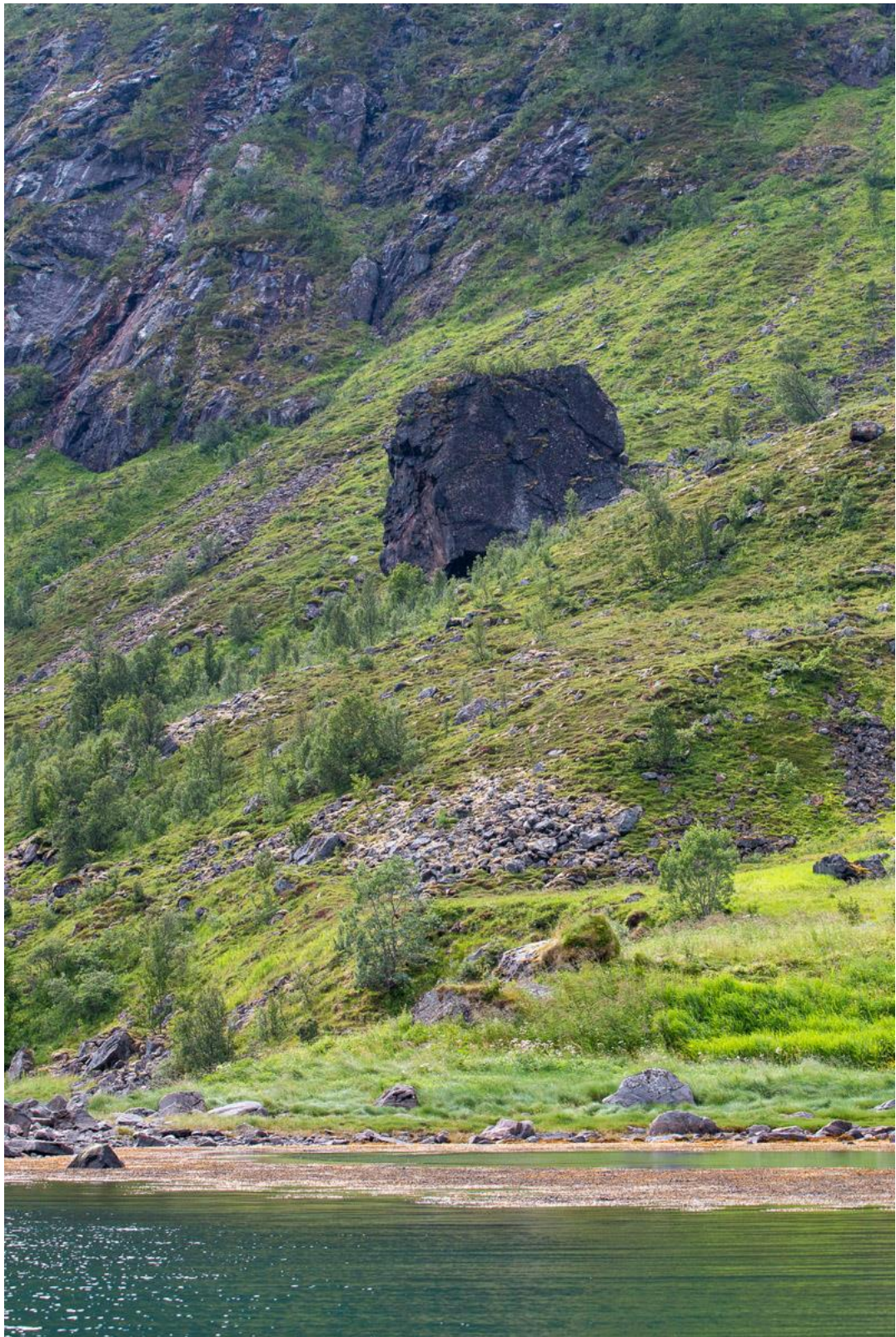
Situasjonen i dag – naturgrunnlag, kunnskap, kulturminner og identitet

På grunn av fraflytting er det nå bare et par fastboende personer igjen i Frakkfjord, deriblant en fisker. Fjorden er også viktig fiskeplass for folk fra omkringliggende områder, og blir brukt fast til garn- og juksefiske. At fjorden er gyteområde for mange arter gjør den viktig for både nærings- og matauk-fiske og også for rekreasjon, for folk i et større område.

De fleste husene i Frakkfjord blir brukt som ferieboliger av folk med røtter til stedet. Deres fritidsaktiviteter er også basert på tradisjonell kunnskap basert på erfaringer fra bruk av området. Det fins lakseplasser i fjorden der man ivaretar tradisjonsfiske etter laks. Det drives også småviltjakt. Fjorden er altså et viktig naturgrunnlag for befolkningen i et større område. Den er fortsatt et vesentlig grunnlag for overlevelse, samtidig som tradisjonell kunnskap og kultur også bevares gjennom at man utøver handlinger i det naturmiljø som tradisjonen er knyttet til. I dette området er gammel sjøsamisk og lokal kunnskap overlevert i mange generasjoner. Området har også befolkning med norske og kvenske røtter, og det har helt sikkert vært stor utveksling av kunnskap, slik at det etter hvert har utviklet seg en form for mer eller mindre felles områdekunnskap.

I landskapet ved Frakkfjord fins både materielle og immaterielle kulturminner, og herunder mange spor etter gamle sjøsamiske bosetninger, som bør kartlegges. Det fins samiske stedsnavn ved Frakkfjord, f. eks. *Riebannjárga* (på norsk *Revnes*). En klippeblokk like ved *Riebannjárga* innerst i fjorden har navnet *Kjerka*. Det er et vanlig fenomen at gamle samiske hellige steder har fått navn knyttet til kristendom og kirke.

Loppa er i stor grad språklig fornorsket. I dag er mange opptatt av sitt etniske opphav. Folk kan ha røtter i både samisk, norsk og kvensk/finsk befolkning, og forskjellige og også “sammensatte” identiteter kan eksistere side om side. En god del folk fra Loppa har meldt seg inn i Samemantallet. Det fins et lokallag av Samenes folkeforbund i Langfjordhamn. Loppa er del av virkeområdet for SUF (Samisk utviklingsfond), eller STN-området som det heter i dag (virkeområdet for tilskudd til næringslivet). Det ser ellers ikke ut til at det fins samiske institusjoner i kommunen, men det fins sikkert muligheter å samarbeide med

samiske kultursentre andre steder. Det kan ellers være verdt å nevne at en loppaværing, Harald Samuelsberg (1911-86), tidlig var med å fremme samiske spørsmål. Han var blant annet første leder i Samerådet, og han var med på skrive bygdebok for Loppa. Nevnes kan også Gry Fors, med røtter fra Loppa, som har arbeidet for å ta opp den samiske drakttradisjonen, blant annet basert på en gammel bevart kofte fra Øksfjordbotn (Fors og Enoksen 1991).

Mange i Loppa føler tilknytning til det samiske, og er for eksempel med å feire samisk nasjonaldag hvert år. Det gjelder også personer som har sine røtter i Frakkfjord og som vet om at de er av samisk opphav. Også tradisjonell kunnskap knyttet til fjorden er en vesentlig del av den sjøsamiske arven. Fastboende og ferieboende med lokale røtter i Frakkfjord og nabo-områdene er med å bevare tradisjonen knyttet til lokale forhold.

Konklusjon

Ut fra kildene er det klart at den samiske befolkningen har en svært gammel tilknytning til Loppa, helt ut på de ytterste øyer. På øyer som Loppa og Silda hadde samene eldgamle hellige steder. Kystens ressurser spilte en stor rolle for samene her. Etter norsk innflytning i fjordene på slutten av 1500-tallet ser det ut at sjøsamisk befolkning opplevde en stor tilbakegang, for så å oppleve stor vekst utover 1700-tallet. Mange kilder fra 1800-tallet viser at det var både norsk, samisk og kvensk bosetning i Frakkfjord. Samisk dominerte på den østre siden. Frakkfjord må anses som et tradisjonelt sjøsamisk bosetningsområde. Etter 1900 skjedde en språklig fornorsking, men sjøsamisk tradisjonell kunnskap og identitet har likevel hatt vilkår for å bli videreført. Det har vært utveksling av norske, kvenske og samiske tradisjoner. I Loppa har det i nyere tid vært interesse for igjen å fremme det samiske. Det fins noen eksempler på revitalisering, men samiske institusjoner i Loppa mangler. Mange med røtter i Frakkfjord og områdene rundt har en samisk identitet, og er samiske kulturbærere. Frakkfjords sjøareal er på grunn av fiskeressursene viktig for

befolkningen og for lokalsamfunns overlevelse i en stor del av Loppa kommune. Det at folk kan bruke sjøen på tradisjonelt vis, for eksempel som yrkesfiskere eller matauk-fiskere, er også en forutsetning for at generasjoners erfaringsbaserte lokalkunnskap kan overføres videre. En del av denne kunnskapen er videreført fra en gammel sjøsamisk tradisjon.

Litteratur

Andersen, Svanhild (2003): Samisk tilhørighet i kyst- og fjordområder. I: Bjørn Bjerkli og Per Selle: *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten*. Makt- og demokratiutredningen. Gyldendal Akademisk, Oslo

Bjørklund, Ivar (1999): Gjenreising og fornorskning. I: Gjenreising eller nyreising? *Ottar* nr. 1/1986.

Eidheim, Harald (1969): When ethnic identity is a social stigma. I: F. Barth (red.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Knut Erik og Niemi, Einar (1981): *Den finske fare Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Universitetsforlaget, Oslo.

Fors, Gry og Ragnhild Enoksen (1991): *Vår folkedrakt: sjøsamiske klestradisjoner*. Sámi instituhtta. Davvi girji os.

Gamst, Leonhard og Samuelsberg, Harald (1983): *Loppas historie. Bygdebok for Loppa*. Loppa kommune.

Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar (2004): *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen akademisk forlag, Oslo.

Minde, Henry (2005): Fornorskinga av samene - hvorfor, hvordan og hvilke følger? I: *Samisk skolehistorie 1*. Davvi Girji, Karasjok.

Olsen, Isak: Finnernis Afgudssteder. Ca 1715. (Utgitt ved: Martha Brock Utne Brendel og O. Solberg.) I: Finnmark omkring 1700. Aktstykker og oversikter. Nordnorske samlinger I. Oslo 1934.

Rygh, O. (1924): *Norske gaardnavne*. Attende bind Finmarkens amt. Kristiania 1924.

Samuelsberg, Harald og Gamst, Leonard (2007): Samene og skolen i Loppa. I: S. Lund m.fl.: *Samisk skolehistorie 2*. Karasjok: Davvi Girji.
(Fins også på internett: <http://skuvla.info/skolehist/ssh2-n.htm>)

Sjøsamisk kompetansesenter:
<http://evakueringsminner.no/index.php/evakueringsfortellingene>

von Westen, Thomas: Topographia Ecclesiastica. 2. del: Finnmarkia. 1717. (Utgitt ved ved: Martha Brock Utne Brendel og O. Solberg.) I: Finnmark omkring 1700. Aktstykker og oversikter. Nordnorske samlinger I. Oslo 1934.

Andre kilder

Arkivverket: Folketellinger for Loppa 1801, 1865, 1875 og 1900, skanna utgaver. Hentet fra: <https://www.digitalarkivet.no/>

Friis, J. A. (1861): Etnografisk kart over Finnmark. Hentet fra: <https://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/1861oversikt.html>

Foto

Jon Arne Wilhelmsen